

*Ржевська В. С.,**кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВНЕСОК БОЖОГО МИРУ ТА БОЖОГО ПЕРЕМИР'Я У РОЗВИТОК КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Зобов'язання Божого миру та Божого перемир'я можуть розглядатися як форма зобов'язань з колективної безпеки християнських громад, оскільки мали на меті згуртувати християнську громаду заради спротиву порушникам миру та дотримання відповідних зобов'язань із підтримки миру. Суб'єктами цих зобов'язань були індивіди; загроза, для захисту від якої оголошувалися Божий мир і Боже перемир'я, виходила від індивідів, що вчиняли акти насильства.

Ключові слова: Божий мир, Боже перемир'я, історія міжнародного права, колективна безпека, міжнародне право і релігія.

Постановка проблеми. Важливою складовою вивчення явищ сучасного міжнародного права є наукове дослідження їх історичних попередників. Зокрема, для розвитку елементів колективної безпеки у Середні віки мали певне значення впроваджені католицькою церквою інститути Божого миру (*Pax Dei*) та Божого перемир'я (*Treuga Dei*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститути Божого миру та Божого перемир'я можуть досліджуватися у різних контекстах: історії релігії (Е. Семишон [1]), загальнополітичної історії та історії міжнародних відносин (С. Бахрушин та Є. Космінський [2]), історії міжнародного права (І. Лукашук [3]).

Метою даного дослідження є аналіз інститутів Божого миру та Божого перемир'я з погляду їх впливу на розвиток форм колективної безпеки і її міжнародно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення інститутів Божого миру та Божого перемир'я стало результатом спроб церкви використати свій авторитет задля спротиву праву приватної війни феодалів, із чим спочатку не могла боротися досить слабка у X – першій половині XII ст. королівська влада. Між тим феодальні усобиці були серйозним чинником порушення громадського спокою, від чого страждала також і церква. Видатний історик цього питання Е. Семишон так пояснює різницю між Божим *миром* і Божим перемир'ям: «Церкви, клірики, монахи, монахині, цвинтарі, монастирі, діти, подорожні, жінки, землероби та їх знаряддя послуговувалися, за церковними ухвалами, вічним миром; але *treuga* було дещо інше: церква не могла заборонити приватну війну безумовно для феодалів, бо вона являла собою в ті часті необхідність і разом із тим їх право, але вона намагалася, принаймні, обмежити тривалість цих воєн певним строком» [1, с. 671]. Інакше кажучи, Божий мир полягав у забороні застосування сили по відношенню до служителів та майна церкви, а також – щодо беззахисних, найбільш

вразливих членів суспільства, Боже перемир'я – встановлення часу, коли застосування збройної сили заборонялося. Те й інше проголошувалося церквою та охоронялося її санкцією. Приблизні аналоги цих інститутів ми можемо відшукати і в античності: заборону застосування сили щодо святилиць, їх майна та осіб, які до них належали, та заборона застосування сили під час священних ігор (так зване «олімпійське перемир'я»).

Історичні джерела дозволяють прослідкувати становлення й розвиток цих інститутів, зокрема у Франції. У 989 р. церковний собор у монастирі Шарру вперше піддав церковному прокляттю (анафемі) тих, хто грабував майно церкви і нападав на беззбройних кліриків. Соборна ухвала включала також анафему тому, хто грабував майно бідних. Той, хто захопив би майно бідного без будь-якої вини з його боку і не відшкодував би заподіяну шкоду, мав бути проклятий. Собор у Нарбонні у 990 р. виступив проти баронів, які грабували церковне майно і нікого не милували. Наслідки перших такого роду заходів із боку церкви були незначними, але стихійні лиха та епідемії прислужилися до того, що до відповідних ухвал соборів почали прислухатися більше. Окрім цього, з часом примусове забезпечення Божого миру та перемир'я стали здійснювати самі феодалі. Для того, щоб сплачувати їм за це винагороду, збиралися особливі податі, які мали назву *ragiagium*, або *rahiagium* (від латинського «рах», тобто мир). За словами Івона, єпископа Шартрського, «Божий мир встановлювався не загальним законом, але був окремим договором для кожного міста, який затверджувався з боку єпископа та церкви; вироки щодо порушень миру мали відрізнятися, залежно від умов і ухвал, що їх встановила церква за згоди своїх прихожан» [1, с. 671]. Е. Семишон, спираючись на цю характеристику та документальні джерела, описує укладання договору про Божий мир як присягу всіх прихожан під покровительством церкви самим додержувати миру та примусити до того ж інших [1, с. 672-673]. Відтак, учасники громади мали зобов'язання як із додержання миру чи перемир'я, так і з їх примусового забезпечення. Угода могла укладатися як у письмовій формі, так і в усній, що супроводжувалося урочистим обрядом, який також мав уплинути на свідомість віруючих. 16 травня 1027 р. на синоді у єпархії Ельну, біля Тюлюжа, в області Руссільон, була зроблена перша відома ухвала щодо Божого перемир'я. Згідно з нею на території графства Руссільон ніхто не мав права нападати на свого неприятеля від дев'ятої години (тобто від 3-х годин дня) суботи до першої години (тобто шостої години ранку) понеділка. Ніхто не мав права нападати на монаха, беззбройного клірика, особу, яка йде до церкви або повертається звідти,

або супроводжує жінок; було заборонено також нападати на церкви та будинки, розташовані на відстані до 30 кроків включно довкола. Порушників мало спіткати прокляття [1, с. 671]. На соборі у Лиможі 15 листопада 1031 р. його голова архієпископ Іордан урочисто оголосив перед народом, щоб ніхто не наважився, здійснюючи помсту за свою образу, чинити шкоду комусь із тих, хто бере участь у цьому соборі. Тоді ж було проголошено прокляття і відлучення від церкви тих лицарів Ліможського єпископства, які не схотіли або не захочуть «обіцяти правди й миру їх єпископу, як він того вимагав» [1, с. 672] – якщо тільки вони не з'являться до єпископа і не покаються.

Декретом про Божий мир, ухваленим Тулузьким собором 1041 р. (він відбувався у Тюлюжі в графстві Руссільон) передбачалося, зокрема, таке: «Ніхто не сміє спалювати чи руйнувати помешкання селян або кліриків, їх голуб'ятні та сушильні. Ніхто не сміє позбавляти життя, бити, калічити селянина, раба або його дружину, ані брати їх та уводити, якщо вони не вчинили злочину, але і в цьому випадку їх слід представляти до суду, до чого перш за все мають їх запросити добровільно. Одяг селянина не можна віднімати; ніхто не сміє спалювати їхні плуги, лопати та оливкові гаї» [4]. Також ніхто не мав заволодівати чужими речами для утримання їх у заставі або будь-якої іншої справи. Порушник миру, який протягом двох тижнів не сплатить подвійну пеню тому, кому він зашкодив, мав по закінченню двох тижнів сплатити подвійну пеню єпископу та графу, який «відповідав за правосуддя». Будь-хто, хто вчинив би зло будь-кому у час, призначений собором для Божого миру, мав сплатити подвійну пеню і підлягав судові. Той, хто вбив людину у час Божого миру, підлягав вигнанню. Всі пов'язані з миром спори мали розглядати єпископ та капітул. Засуджені порушники разом із тими, хто їх приховував або був їх однодумцем, підлягали відлученню від церкви. Вони «виключалися» зі сфери дії Божого миру разом зі своїм майном, що означало позбавлення їх відповідного захисту з боку церкви.

Св. Оділон у своєму посланні про Божий мир (1042 р.), зверненому до всіх священників і кліриків Італії, закликав додержувати «між усіма християнами, друзями й ворогами, близькими й дальніми» [5], миру від вечора середі до сходу сонця у понеділок. Протягом цього часу мала «панувати повна безпека» [5]. Той, хто визнав і додержав Божого миру, одержував відпущення гріхів, той, хто визнав, але умисно не додержав, підлягав прокляттю, якщо не покається. Той, хто вчинив убивство у час Божого миру, підлягав вигнанню і мав відбутися у «тривале заслання» до Єрусалиму [5]. Той, хто порушив мир іншим способом, ніж убивство, мав відповідати і перед світською, і перед духовною владою, а також сплатити просту пеню за світськими законами та подвійну за духовними. При цьому особа, яка покарала б порушників закону і Божого миру, мала бути не обвинувачена, а одержати благословення. Серед іншого вірних закликали здійснити ще ряд справ в ім'я Боже, у тому числі – вигнати з країни грабників, піддати їх прокляттю та відлучити від церкви.

На перший погляд, Божий мир та Боже перемир'я не мають нічого спільного з колективною безпекою – адже в даному випадку не йдеться про міждержавний союз проти зовнішніх ворогів. При більш уважному розгляді, однак, виявляється, що таке категоричне судження передчасне, і

ці інститути можуть розглядатися як елементи колективної безпеки у відповідний історичний час та за відповідних умов. До такого висновку спонукають наступні міркування: 1) інститути Божого миру та Божого перемир'я були засобом здійснення безпеки християнської громади; 2) судячи із доступних документів, вони мали на меті згуртувати християнську громаду заради спротиву порушникам та дотримання відповідних зобов'язань із підтримки миру, бодай і таких, що носили тимчасовий характер. Так, Е. Семишон зауважує щодо Божого миру та Божого перемир'я: «Це встановлення навчило народи об'єднуватись разом для спротиву пригнобленням, для покровительства торгівлі, майну, промислам, для охорони прав та звичаєвих ухвал» [1, с. 670], – що в загальних рисах відповідає сутності колективної безпеки. Архієпископ Іордан у Лиможі закликав вірних у 1031 р.: «Нехай ніхто не вибачається тим, що він не брав участі у цих зборах, і щоб завтра або протягом трьох днів всі князі і сеньйори народів провінції Ліможу об'єдналися довкола нас в один мир, і нехай не відлучиться ніхто від нашого єднання, якщо не одержить на це від нас дозволу» [1, с. 672].

Примусове забезпечення додержання зобов'язань лежало на самих учасниках спільноти. Вони наділялися повноваженнями здійснювати заходи примусу як щодо тих, хто брав участь в угоді, але порушив її, так і щодо тих, хто залишився поза угодою, але створив загрозу щодо її учасників. Застосування примусу щодо порушників Божого миру і Божого перемир'я, як зазначено вище, не застосовувалося.

З'ясування надає нам змогу розглядати зобов'язання Божого миру та Божого перемир'я як форму зобов'язань із колективної безпеки християнських громад. Суб'єктами зобов'язань були індивіди, так само загроза, для захисту від якої оголошувалися Божий мир і Боже перемир'я, походила від індивідів, що вчиняли акти насильства. Особливості відносин визначали особливості змісту зобов'язань із захисту.

Слід неодмінно визнати непересічну роль християнства у наполегливій пропаганді самої ідеї миру: до свідомості людей поступово доводилося, що мир кращий за війну, мир є святим, а війна – грішною, що не могло не відбитися на ідеології міжнародних відносин та міжнародного права, хоча і не знаходило стовідсоткового буквального вираження в міжнародно-правовій практиці. Так, наприклад, Св. Івон Шартрський у своєму посланні про Божий мир 1041 р. писав: «Христос, вступаючи у світ, відкрив йому вчення миру, при співі ангелів: «Слава у вишніх Богу і на землі мир, і до людей благовоління!» (...) Пришестя Христа мало на меті не тільки примирити небо із землею, але і встановити мир на землі, щоб люди зробилися єдиним тілом у Христі у єднанні віри. (...) Отже, браття, якщо ви не хочете порушити своїх зобов'язань, то ви маєте зберігати мир, так як ви клялися перед Царем небесним, і він воздасть вам за те вічною винагородою. Знайте, браття, що нема розбрату у Царстві Небесному. Ці розбрати прийшли до нас від винування зла; християнська держава має зберігати вічний мир, усувати будь-яку злу думку, утримуватись від будь-якого дурного вчинку» [6]. У цьому палкому заклику віруючого помітний правовий та державно-політичний зміст. Підтримка й охорона миру, як громадянського, так і міжнародного, є й беззаперечною

функцією християнської держави, й обов'язком кожної людини-християнина. Звернемо увагу також, що додержання миру є предметом зобов'язання віруючих, у якому іншою стороною виступає сам Христос, що, звісно, надає зобов'язанням ще більшого авторитету.

Можна твердити про те, що взаємодія релігійного, політичного та правового світоглядів мала сприяти якщо не утвердженню ідеї миру у практичній політиці, то її поширенню, подекуди – використанню в політичних цілях, але в будь-якому випадку – її популярності серед ширих людей.

Значення інститутів Божого миру і Божого перемир'я дещо змінилося у пізніші часи – із початком хрестових походів. Промова папи Урбана II на Клермонському соборі 1095 р., якою папа закликає віруючих до хрестового походу, містила такий аргумент (подається у викладенні присутнього монаха Роберта): «Тепер же може припинитися ваша ненависть, замовкне ворожнеча, стихнуть війни і задрімає усобиця. Станьте на шлях до Гробу святого; позбавте тієї землі нечестивий народ і підкоріть її собі. Земля та була надана Богом у володіння синам Ізраїлю і, за висловом Писання, «тече медом і млеком», Єрусалим – найродючіший перл землі, другий рай утіхи» [7, с. 58]. Із цього тексту виходить, що папа, закликаючи франків до дії, розглядає хрестовий похід у тому числі як засіб усунення внутрішніх конфліктів між франками. Звернення проти спільного ворога та збагачення за його рахунок має ліквідувати причини для внутрішньої ворожнечі. Таким чином, об'єднання віруючих із метою хрестового походу набуває рис об'єднання з метою колективної безпеки: спільні дії проти зовнішнього ворога плюс виключення суперечок між собою. Не можна не помітити при цьому, що мета пограбування і привласнення чужої землі у цій редакції звернення папи ніяк не приховується, але і не засуджується: такі дії вважаються справедливими. У промові протиставляються народ «проклятий, чужоземний, далекий від Бога, поріддя, серце й розум якого не вірить у Господа» [7, с. 58], який напав на християн, спустошив їх землі, захопив людей у полон та вчинив всіляку наругу над їх вірою, та християни-франки, які мають помститися і «яких Бог обдарував перед усіма народами і славою зброї, і великим духом, і тілесною силою» [7, с. 58]. Остання схвальна характеристика франків досить неоднозначна на погляд нашого сучасника: вони обдаровані від Бога ще й доблестю підкорювати тих, хто чинить їм спротив.

Відповідно до Декрету Клермонського собору про Божий мир було ухвалено, що Божого миру слід додержувати від заходу сонця в середу до сходу сонця у понеділок. Той, хто у цей проміжок часу заволодіє майном якоїсь людини або полонить людину, має все повернути. Будь-хто, хто в ці дні вдарить, поранить або полонить жінку чи чоловіка, буде вважатися порушником Божого миру, за винятком випадків законного захисту. Якщо такий порушник протягом 7 років з'явиться на заклик єпископа або його служителів, він має сплатити тільки за збиток. Але якщо порушник не з'явиться протягом цього терміну, він має бути відлучений від церкви і згодом сплатити за збиток відповідно до вироку єпископського суду, а крім цього сплатити пені 100 солідів єпископу. Якщо хтось під час Божого миру в'є людину, він підлягає вигнанню зі своєї країни на 7 років – якщо тільки він не задовольнить вимоги родичів убитого настільки, що

вони самі прийдуть просити єпископа за цю особу. Але навіть тоді порушник був зобов'язаний сплатити спеціально встановлену пеню розміром 30 фунтів, яка підлягала розділу між церковною та світською владою – між єпископом і графом у судовому окрузі, де було вчинене вбивство. Під захистом цього Божого миру знаходилися купці, церкви і кладовища, рогата та тяглова худоба, сільські старости разом зі своїми домами, ті, хто збирає десятину, худоба і люди разом із помешканням та всім, що там знаходиться, священнослужителі, жінки з тими, хто їх супроводжує, мандрівці. Встановлювалася також процедура відповідальності у випадку порушень Божого миру, добровільне додержання якої допомогло б уникнути застосування військових примусових заходів і кровопролиття. У цій процедурі брали участь і церковна, і світська влада, із перевагою церковної. «Якщо хто-небудь з баронів графства вчинить поганій вчинок проти будь-кого, і скривджена особа, не нападаючи на кривдника зі зброєю, звернеться до архієпископа, і якщо обвинувачений, який одержав охоронний лист, забажає з'явитися до двору архієпископа, то граф за вироком архієпископа прийме задоволення; у протилежному випадку граф буде переслідувати зі своїм військом кривдника і тим не порушить миру; коли ж він повернеться, всі зобов'язані знову зберігати мир по відношенню один до одного» [8, с. 687]. Божий мир зобов'язує графа і всіх інших учасників союзу Божого миру переслідувати барона, який порушив мир, якщо про таке порушення повідомить архієпископ. У «Посланні» папи Інокентія III про хрестовий похід 1198 р. міститься ряд заходів, спрямованих проти осіб, які створюють загрози для безпеки хрестоносців та паломників і, отже, перешкоджають усій справі. Корсари й пірати грабують і забирають у полон тих, хто йде до Святої Землі або повертається звідти, тому папа відлучає їх пособників та приховувачів і загрожує анафемою всякому, хто завідомо вступить із ними у торгові угоди. Правителі міст і містечок зобов'язані у свою чергу перешкоджати таким діям із боку осіб під їх владою, адже «не зупиняти злих людей є те саме, що й надавати їм покровительство» [9, с. 423]. Тим самим посланням відлучаються і піддаються анафемі всі християни, які надають будь-яку допомогу сарацинам. Майно таких осіб має бути конфісковане, а самі вони перетворені на рабів. Турніри забороняються на три роки під страхом відлучення як «велика перешкода для хрестоносної справи» [9, с. 423]. Мир між князями і християнськими народами є необхідною умовою успішного хрестового походу. Тому папа за наполяганням Вселенського собору ухвалив, що має додержуватись усеzagальний мир на всій християнській землі – принаймні протягом чотирьох років. Обов'язок забезпечувати мирне вирішення спорів покладається на духовництво: прелати церков мають схилити тих, хто посварився, або до повного миру, або до «непорушного збереження перемир'я» [9, с. 423]. Особи, які чинитимуть спротив примиренню, мають бути відлучені від церкви особисто і «на їх володіння буде накладена найсуворіша заборона» [9, с. 423]. Якщо церковне покарання не буде здійснене, то церковна влада може закликати проти порушників покарання з боку світської влади – вони будуть вважатися «порушниками хрестоносної справи» [9, с. 423]. Єдиним винятком визнається ситуація, коли «образа буде настільки велика, що не можна було б радіти миру» [9, с. 423]. Усі священники, що перебували у війську хрестоносців, були

зобов'язані наполягати і навчати, щоб хрестоносці не вчинили чого-небудь, що образило б велич Бога, у тому числі, щоб вони діяли, «відклавши убік всілякий розбрат», щоб «наділені духовними і фізичними засобами, вони могли тим безпечніше боротися із ворогом віри, не думаючи багато про свою могутність, але покладаючи надію на силу Божу» [9, с. 421].

З усіх названих прикладів ми бачимо, що під час хрестових походів Божий мир перетворювався на засіб забезпечення внутрішнього миру в межах коаліції, а отже, на засіб забезпечення успіху спільних походів. Уважно читаючи Декрет про Божий мир Клермонського собору, можна побачити навіть окремі елементи того механізму підтримки міжнародного миру, які згодом будуть властиві системам колективної безпеки на універсальному рівні: у найбільш загальних рисах «спочатку – вичерпання мирних засобів впливу на порушника, потім – воєнний примус». У даному випадку слід, звичайно, робити ряд поправок, зокрема на те, що суб'єктами зобов'язань за ухвалами про Божий мир виступають індивіди, а механізм підтримання миру реалізується не за допомогою міжнародної організації, а церковною та світською владою, причому помітно, що церковній владі надається певна перевага.

Висновки. Божий мир та Боже перемир'я можуть вважатися внеском раннього європейського Середньовіччя у розвиток форм колективної безпеки. Ці інститути були засобом здійснення безпеки християнської громади, мали на меті згуртувати християнську громаду заради спротиву порушникам та дотримання відповідних зобов'язань із підтримки миру: на самих учасниках спільноти лежало примусове забезпечення додержання зобов'язань, що випливали з Божого миру та Божого перемир'я. Ці риси дозволяють розглядати зобов'язання Божого миру та Божого перемир'я як форму зобов'язань з колективної безпеки християнських громад. Суб'єктами цих зобов'язань були індивіди; загроза, для захисту від якої оголошувалися Божий мир і Боже перемир'я, виходила від індивідів, що вчиняли акти насильства. На прикладі цих інститутів ми бачимо, як особливості відносин визначали особливості змісту зобов'язань із захисту. Християнство сприяло поширенню та утвердженню ідеї миру як величезної цінності, що, однак, не виключало використання ідеї миру також у політичних цілях – наприклад, у хрестових походах. Божий мир під час хрестових походів перетворювався на засіб забезпечення внутрішнього миру в межах коаліції, а отже, ставав засобом забезпечення успіху походу.

Література:

1. Семишон Э. О происхождении Божьего мира и его значение (в 1857 г.) / Семишон Э. // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768 – 1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 669-673.
2. Бахрушин С.В., Косминский Е.А. Дипломатия периода феодальной раздробленности / С.В. Бахрушин, Е.А. Косминский // История дипломатии. – Под ред. В.П. Потемкина. – Москва: ОГИЗ

Государственное социально-экономическое издательство, 1941. – Т. 1. – С. 117-133.

3. Лукашук И.И. Международное право (Общая часть) / И.И. Лукашук. – Москва: 2005. – 432 с.
4. Декрет о Божьем мире Тулузского собора, 1041 г. // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 674-675.
5. Послание о Божьем мире св. Одилона, 1042 г. // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 677.
6. Послание о Божьем мире св. Ивона, 1041 г. // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 675-676.
7. Роберт. Клермонский собор 18-26 ноября 1095 г. (в 1118 г.) // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 56-60.
8. Декрет о Божьем мире Клермонского собора, 1096 г. // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 677-679.
9. Послание Папы Иннокентия III о Крестовом походе, 1198 г. // История средних веков : От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.) / [Составитель М.М. Стасюлевич]. – Санкт-Петербург: Полигон; Москва: АСТ, 2001. – С. 420-423.

Ржевская В. С. Вклад Божьего мира и Божьего перемирья в развитие коллективной безопасности

Аннотация. Обязательства Божьего мира и Божьего перемирья могут рассматриваться как форма обязательств по коллективной безопасности христианских общин, поскольку имели целью сплотить христианскую общину ради сопротивления нарушителям мира и соблюдения соответствующих обязательств по поддержанию мира. Субъектами этих обязательств были индивиды; угроза, для защиты от которой объявлялись Божий мир и Божие перемирье, исходила от индивидов, совершавших акты насилия.

Ключевые слова: Божий мир, Божие перемирье, история международного права, коллективная безопасность, международное право и религия.

Rzhevskaya V. The contribution of the Peace and Truce of God to the development of collective security

Summary. The undertakings under the Peace and Truce of God may be seen as a form of collective security undertakings for Christian communities, as far as they were aimed at uniting Christian community together to oppose breakers of peace and to comply with the respective commitments of peace maintenance. Those undertakings bound individuals; the threat against which the Peace and Truce of God were declared was created by individuals committing acts of violence.

Key words: Peace of God, Truce of God, history of international law, collective security, international law and religion.